

مدیریت دانش و بررسی نقش هوش مصنوعی و سیستم‌های خبره در انواع آن

حاجت عباسی^۱، مرضیه سیوندیان^۲

^۱ عضو هیئت علمی فناوری اطلاعات و کامپیوتر، دانشگاه پیام نور، یزد

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، گرایش فناوری اطلاعات، دانشگاه پیام نور، مرکز مهریز

چکیده

هر دنیای امروز کسب و کار با پیشرفت سریع و چشمگیری در حال رشد و روبه جلو می‌باشد که این سرعت پیشرفت بصورت لحظه‌ایی با خلق ایده‌های نو از طرف صاحبان ایده می‌باشد. برخلاف کسب و کار گذشته، سرعت، فن آوری بالا و تأکید جهانی کسب کار، امروزه به توانایی در تصرف، مدیریت و استفاده از دانش و اطلاعات به منظور بهبود بهره‌وری، خدمت بهتر به مشتریان، مدیریت رقابت و همگام سازی با تغییرات پایان ناپذیر نیاز دارد. فن آوری و اطلاعات در مدیریت آنچنان تأثیر بالایی دارد که بسیاری از مدیران موفق مشتاقانه به دنبال همگام سازی مدیریت دانش سازمان خود با پیشرفت تکنولوژی می‌باشند و در این راستا بر جسته تر شدن استفاده از هوش مصنوعی و سیستم‌های خبره در بسیاری از جهات علمی، صنایع، آموزش و ... باعث سهولت در انجام آنها شده است. هدف هوش مصنوعی کشف فرآیندهای فکری است که با رفتارهای هوشمندانه مرتبط است. از سوی دیگر، پژوهش‌های هوش مصنوعی به ارائه دانش مناسبی مربوط می‌شود که می‌تواند در برنامه ای برای ایجاد رفتار "هوشمندانه" مورد استفاده قرار گیرد. کاربردهای جدید هوش مصنوعی در زمینه‌های متنوع دانش مانند: زبان طبیعی، رباتیک، علوم رایانه و علوم شناخت عرضه شده است و همچنین کاربرد هوش مصنوعی و نظام‌های خبره در ارائه دانش مورد بررسی قرار گرفته است. در این مقاله سعی شده است با کمک از مقاله‌ها و کتاب‌های مرتبط تأثیر هوش مصنوعی بر مدیریت دانش را مورد بررسی قرار داده و به توضیح مختصراً از آن پرداخته شود.

واژه‌های کلیدی: هوش مصنوعی، سیستم‌های خیره، مدیریت دانش، علوم رایانه

مقدمه

هوش مصنوعی یک زمینه خاص نیست همانطور که هوش طبیعی یک چیز به خصوص نیست بلکه از دهها موضوع متنوع تشکیل می‌شود. دانش، دارایی واقعی سازمانی است که براساس اصول بازار آزاد فعالیت می‌کند و بر یکپارچگی در بخشها و اصول خود تأکید دارد. چون مدیریت دانش با ابزارهای فنی و ارزشهای انسانی چندگانه سروکار دارد می‌تواند نشان دهد که چگونه سازمانهای آموزشی، سازمانهای هوشمند، و اصولاً مدیریت سازمانی می‌توانند فرآیندهای خود را از طریق استفاده از یک رهیافت «دانش‌مدار» مجدداً طراحی نمایند. عوامل هوشمند (ارزشهای انسانی) و ابزارهای فنی قادر هستند مبنایی برای کارآیی بلند مدت سازمانی دستگاههایی که می‌خواهند مدیریت دانش را نهادینه سازند، فراهم کنند. مدیریت دانش بصورت روزافزون سودمندتر می‌گردد، زیرا مدیریت ارزش، سیستم‌های هوشمند و عوامل هوشمند را مدنظر قرار می‌دهد (ولدريج و جنین، ۱۳۹۵). نقل از مجله الکترونیکی دانشنامه رشد (۱۳۹۸).

خلال دهه گذشته، این آگاهی روزافزون حاصل گردیده که سازمانها باید سرمایه معنوی و ابزارهای فنی خود را که در قلمرو اطلاعات قرار دارند به درستی مدیریت نمایند، یعنی اینکه افراد و سیستم‌های اطلاعاتی، به صورت کاراء، به کار گرفته شوند. بر طبق بعضی از اظهارنظرها (استوارت، ۱۹۹۷)، مدیریت دانش به عنوان یک متدولوژی برای تولید، حفظ، و بهره‌برداری از تمام امکانات مجموعه عظیمی از دانش است که هر سازمانی در فعالیتهای روزانه خود از آنها سود می‌جوید. دیدگاه دیگری وجود دارد که مدیریت دانش را به عنوان مجموعه‌ای از فرآیندهای توصیف می‌کند که از تولید، توزیع، و بهره‌برداری از دانش بین عوامل مرتبط هوشمند و ابزارهای فنی، چون تکنولوژی اطلاعات و سیستم‌های حمایت از تصمیم‌گیری، حمایت می‌نماید (لیبوتیس و ولکاس، ۱۹۹۷). بعضی سازمانها، علاقه زیادی به اجرای فرایندها و فنون مدیریت دانش نشان می‌دهند و حتی شروع به گرینش مدیریت دانش به عنوان بخشی از استراتژی حرفة خود کرده‌اند (رجاء، سیدحسین، ۱۳۹۴، ص ۱۰).

هوش مصنوعی یک زمینه خاص نیست همانطور که هوش طبیعی یک چیز به خصوص نیست بلکه از دهها موضوع متنوع تشکیل می‌شود. تعداد اندکی از وقایعی که رخداده اند در بیست و پنج سال آتی رخ خواهند داد بر روی زندگی بشر به اندازه ماشین‌های با هوش اینچنین تاثیر ژرف و به جای ماندنی باقی گذاشته اند یا خواهند گذاشت ورود ربات‌ها و رایانه‌های باهوش و مستقل از انسان به زندگی سبب ایجاد یک جامعه اساساً متفاوت با جامعه خطی خواهد شد (نقل از مشمول).

مدیریت دانش چیست؟

مدیریت دانش به عنوان ساز و کاری نظام مند و سازماندهی شده قادر است تا سازمان‌ها را نسبت به استفاده بهینه از منابع دانش رهنمون باشد. (انصاری رنانی و قاسمی نامقی، ۱۳۸۸) آنبوهی از تعاریف در خصوص مدیریت دانش مطرح شده اند که در این قسمت به بخشی از آن اشاره شده است.

از دیدگاه برخی صاحبنظران مدیریت دانش عبارتست از:

فرایندی که سازمان‌ها به واسطه آن توانایی تبدیل داده به اطلاعات و اطلاعات به دانش را پیدا کرده و همچنین قادر خواهند بود دانش کسب شده را به گونه‌ای مؤثر در تصمیم‌های خود به کار گیرند (دانش فرد و ذاکری، ۱۳۸۸). نقل از طاهریان و خلیلی).

مدیریت دانش یکی از مهمترین عوامل موفقیت شرکت‌ها در شرایط رقابتی و عصر اطلاعات است. اهمیت این موضوع به حدی است که امروزه شماری از سازمانها دانش خود را اندازه‌گیری می‌کنند و سرمایه فکری سازمان و نیز شاخصی برای درجه بندی شرکت‌ها در گزارش‌های خود منعکس می‌کنند (زغفریان و همکاران، ۱۳۸۷، نقل از طاهریان و خلیلی).

تعریف مدیریت دانش مشکل است و هیچ تعریف مشخص که به طور جهانی مورد توافق باشد وجود ندارد. یک مشکل معمول در تعریف مدیریت دانش این است که تعریف دانش به اندازه‌های وسیع است که تقریباً هر چیزی که اجازه در ک مفاهیمی را بدهد که فرد برای کارکرد اثربخش در این جهان بدان نیاز دارد، میتواند مدیریت دانش نامیده شود (رجاء، سیدحسین، مدیریت دانش، ۱۳۹۴، ص ۲۳).

ابتدایی ترین تعریف از مدیریت دانش عبارت است از: یافتن راهی جهت خلق، شناسایی، شکار و توزیع دانش سازمانی به افراد نیازمند. مدیریت دانش را فرآیند تسهیل امور مربوط به دانش مانند خلق، ضبط، انتقال و استفاده از دانش میدانند. دانش تنها به عنوان دارایی کلیدی در سازمانها مطرح نیست، بلکه به عنوان مهمترین عامل تعیین کننده رشد اقتصادی، شناخته می‌شود.

دالکر با بررسی بیش از صد تعریف منتشر شده درباره مدیریت دانش در سه دیدگاه آنها را خلاصه کرده است:

۱. **دیدگاه کسب و کار:** مدیریت دانش فعالیتی تجاری است که دو جنبه اصلی دارد. توجه به عنصر دانش فعالیتهای کسب و کار به عنوان جزء آشکار کسب و کار که در استراتژی، خطمشی، و رویه در همه سطوح سازمان منعکس می‌شود، و همچنین ایجاد رابطه مستقیم بین سرمایه‌های فکری و نتایج مثبت کسب و کار (احمدی و صالحی، ۱۳۹۰، ص ۵۹).

۲. **دیدگاه علم شناختی یا علم دانش:** دانش بینش‌ها، ادراکات و دانش فنی کاربردی منبعی اساسی است که به ما امکان میدهد به طور هوشمندانه عمل کنیم. در طول زمان، دانش به اشکال دیگر مثل کتب، فناوری، رویه‌ها، و سنن در درون همه سازمانها و به طور کلی در جامعه تبدیل می‌شود. این تغییر شکل‌ها به انباشت تجربه منجر و وقتی به طور مناسب استفاده شود، به افزایش اثربخشی منتج می‌شود. دانش یکی از عوامل اصلی است که رفتار هوشمندانه شخصی، سازمانی، و اجتماعی را ممکن می‌سازد (احمدی و صالحی، علی، ۱۳۹۰، ص ۵۹).

۳. **دیدگاه فرایند / فناوری:** مدیریت دانش مفهومی است که بر اساس آن اطلاعات به دانش قابل کاربرد تبدیل و با تلاش اندک قابل استفاده برای افرادی می‌شود که میتوانند آن را به کار ببرند (احمدی و صالحی، علی، ۱۳۹۰، ص ۵۹).

مفهوم مدیریت دانش :

دانش، نه داده است و نه اطلاعات، هرچند به هردو مربوط بوده و تفاوت آنها لزوماً ماهوی نیست و صرفاً از نظر مراتب با هم متفاوتند. داده، اطلاعات و دانش مفاهیمی نیستند که بتوان آنها را به جای هم مورد استفاده قرار داد. در این سه واژه و چگونگی رسیدن از یکی به دیگری، اهمیت زیادی در موفقیت کارهای علمی دارد.

داده: داده یک واقعیت و یا یک مورد از یک زمینه خاص بدون ارتباط به دیگر چیزهای است. داده‌ها حقایق و واقعیتهای خام هستند. داده‌ها منعکس‌کننده تعاملات و مبادلات کامل و واحد و منسجمی هستند که تحت عنوان جزء ناچیز از آنها یاد می‌شود. این اجزاء در پایگاه‌های داده، ذخیره و مدیریت می‌شوند. داده‌ها حداقل متن را دارند و به تنها یک مفهوم موضوع

بزرگتری را القا نمی‌کنند، تا زمانی که مورد پردازش واقع شوند. داده‌ها، رشتہ واقعیت‌هایی عینی و مجرد در مورد رویدادها هستند. از دیدگاه سازمانی، داده‌ها یک سلسله معاملات ثبت شده منظم تلقی شده‌اند (صابر قربانی، نقل از مجله کار و جامعه ۱۳۸۸، ۱۳۸۸).

اطلاعات : اطلاعات در حقیقت داده‌های خلاصه شده را در بر می‌گیرد که گروه‌بندی، ذخیره، پالایش، سازماندهی و تحلیل شده‌اند تا بتوانند زمینه را روشن سازند. می‌توان با بررسی اطلاعات به اتخاذ تصمیمات پرداخت. اطلاعات عموماً شکل اعداد و ارقام، کلمات و گزاره‌های انباشته شده را به خود می‌گیرند و اعداد و گزاره‌ها را به صورت خلاصه شده ارائه می‌کنند. اطلاعات برخلاف داده‌ها، معنی‌دار هستند (صابر قربانی، نقل از مجله کار و جامعه، ۱۳۸۸).

دانش : اضافه کردن درک و حافظه به اطلاعات موجب توسعه طبیعی پس از اطلاعات می‌گردد. دانش به حداقل رساندن جمع‌آوری و خواندن اطلاعات است نه افزایش دسترسی به اطلاعات. دانش کارآمد کمک می‌کند تا اطلاعات و داده‌های ناخواسته حذف شوند. دانش یک ادراک و فهم است که از طریق تجربه، استدلال، درک مستقیم و یادگیری حاصل می‌شود. زمانی که افراد دانش خود را به اشتراک می‌گذارند، دانش هریک افزایش می‌یابد و از ترکیب دانش یک فرد با افراد دیگر، دانش جدید حاصل می‌شود. رامپرسد دانش را تابعی از اطلاعات، فرهنگ و مهارت‌ها بیان می‌کند (صابر قربانی، نقل از مجله کار و جامعه، ۱۳۸۸).

فرهنگ انتقال دانش :

مدیریت دانش بر جنبه‌های انسانی دانش تأکید می‌کند. دانش در مغز انسان خلق می‌شود و شرایط مناسب سازمانی، فقط افراد را به اشاعه آن ترغیب می‌کنند. دانش بیشتر در جوامع آموزشیکه نگاه و عملکرد اشتراکی و روابط همسودارند و احساس جامعه نیز ویژگیهای همدلی و اعتماد را دارا می‌باشد، مؤثرخواهد بود (تاونلی، ۱۳۸۰ نقل از طاهریان و خلیلی).

ارتقای دانش از طریق ابزارهای فنی:

ابزارهای یادگیری جدیدی در حال ظهور هستند که ابعاد فنی بر قابلیت‌های فکری انسان ارائه می‌کنند، به این معنی که مکانیسمی برای ایجاد سیستم‌های پایدار مدیریت دانش ارائه می‌کنند. با این ابزارهای جدید، بخشی از دانش می‌تواند در یک برنامه نرم‌افزاری تجسم پیدا نموده و برای عوامل هوشمندی که در قسمتهای مختلف سازمان قرار دارند، دسترس پذیر گردد. ایجاد چنین سیستمی مستلزم آن است که دانش دسترس پذیر، قابل درک و همچنین قابل ذخیره توسط افراد هوشمند باشد. در سالهای گذشته پیشرفت‌های مهمی در تکنولوژی اطلاعات رخ داده است که قابلیتهای جدیدی برای فرایند مدیریت دانش داشته‌اند. به عنوان مثال، واسطه‌های پیشرفته رایانه‌ای، ظرفیت بیشتر ذخیره، پیشرفت در رهیافت‌های مهندسی دانش، سیستم‌های تقویت تصمیم‌گیری و سیستم‌های حمایت از تصمیم‌گیری‌هایی که به وسیله رایانه حمایت می‌گردد کمکهای سودمندی نموده‌اند. ظهور سیستم‌های حمایت عملکرد یکی از مهم‌ترین این رهایوردها می‌باشد (گری، ۱۹۹۱ به نقل از مجله الکترونیکی دانشنامه رشد، ۱۳۹۸).

تعداد زیاد کامپیوترهای شخصی و شبکه‌های ارتباطی به سازمانها این اجازه را داده که دانش جدید را به دست آورده و یا حفظ نموده و آن را در راستای نیل به موقعیت‌های رقابتی برتر مورد استفاده قرار دهند. (حلال و اسمیت، ۱۹۹۸ به نقل از مجله الکترونیکی دانشنامه رشد، ۱۳۹۸).

با استفاده از یک شبکه کامپیوتری، حتی مدیرانی که در نقاط مختلف جغرافیایی قرار دارند، اما دارای اهداف مشترک هستند، می‌توانند ضمن تبادل افکار، از تلاش‌های مبتکرانه یکدیگر سود برد و یا آنها را با هم درآمیزند، و این فرایندی است که سدهای مکانی و زمانی را شکسته است. این شبکه که شامل سیستم‌های دانش و عوامل هوشمند و رایانه می‌باشد، با کمک همدیگر می‌توانند به اشاعه داده، اطلاعات، و دانش کمک نمایند (نقش منابع هوشمند در مدیریت دانش به نقل از مجله الکترونیکی داشتامه رشد، ۱۳۹۸). مروری بر برخی

سیستمهای مدیریت دانش:

اینترنت : بسیاری از افراد اینترنت را یکی از فناوریهای مدیریت دانش میدانند. اما اینترنت در زمرة سیستمهای مدیریت دانش قرار نمیگیرد بلکه به عنوان یک تکنولوژی اصلی با کارائی بالا قادر است که همه زیرساخت مرتبط به دانش را در یک سازمان تامین میکند.

پورتالهای دانش : همچنین پورتالهای دانش نیز به عنوان یک سیستم مدیریت دانش در نظر گرفته میشود. پورتالها در حوزه مدیریت اطلاعات به عنوان ابزارهای مدیریت محتوا عمل می کنند که از طریق آنها می توان به انواع منابع اطلاعاتی و خدماتی در داخل و خارج از سازمان دسترسی پیدا نمود. پورتالها همانند سایر ابزارهای مدیریت محتوا مثل رده بندی مدارک، خلاصه نویسیهای مدارک، گزارش نویسیها و نقشههای دانش اینها همه ابزارهای مدیریت اطلاعات هستند که در مدیریت دانش مورد استفاده قرار میگیرند.

گروه افزارها : گروه افزارها مجموعه دیگری از کاربردهای مرتبط با مدیریت دانش به نشان میدهد. گروه افزارها نرمافزارهایی هستند که به گروههایی که از لحاظ جغرافیایی پراکنده‌اند امکان میدهند تا دانش خود را به اشتراک بگذارند و با هم کار کنند(داورپناه، ۱۳۸۲ نقل از طاهریان و خلیلی).

هوش مصنوعی چیست؟

تکنیکهای مختلفی جهت پیاده سازی سیستم‌های مدیریت دانش استفاده شده است . یکی از این تکنیکها که مفید بودن آن اثبات شده است، عامل‌های هوشمند میباشد . مطابق با تعریف: عامل یک سیستم رایانه ای است که در بعضی محیط‌ها قرار گرفته است و برای دستیابی به اهداف این محیط‌ها، قادر به خودکار کردن فعالیتها در این محیط‌ها میباشد (مرادی، آقایی، حسینی ، ۱۳۹۱ نقل در ساعی و همکاران ، ۱۳۹۴).

نوع بشر علمی *homo-sapiens* مرد خردمند را به خودش نسبت داده است . زیرا قابلیت‌های ذهنی و حسی ما برای زندگی روزمره ، بسیار مفید هستند . حوزه هوش مصنوعی (Artificial Intelligence) یا به اختصار AI سعی دارد تا موجودیت‌های هوشمند را درک کند . هوش مصنوعی دانش جوانی است که به طور رسمی از سال ۱۹۵۶ میلادی آغاز شده است . تعاریف هوش مصنوعی در چهار دسته رهیافت قرار گرفته اند :

انسان گونه عمل کردن : رهیافت آزمون تورینگ، که آلن تورینگ رفتار هوشمند را به عنوان توانایی رسیدن به سطح ارائه انسانی در تمامی وظایف ادراکی تعریف کرد، به نحوی که رایانه می‌بایست توسط فردی مورد تحقیق قرار گیرد که در زمان موفقیت نتوان دریافت در آن طرف انسان قرار دارد یا رایانه.

انسانی فکر کردن : رهیافت مدل سازی شناختی، بصورتی که اگر ورودی و خروجی و زمانبندی برنامه‌های رایانه ای با رفتار انسان تطبیق داشته باشد، گواهی بر آن دارد که برخی از مکانیزم‌های برنامه در انسان هم عمل خواهد کرد.

منطقی فکر کردن : قوانین رهیافت تفکر که در سال ۱۹۶۵، برنامه‌های وجود داشت که قادر بود با وجود حافظه و زمان کافی، شرحی از مسئله به زبان منطق دریافت کند و اگر راه حلی داشته باشد آن را پیدا کند.

منطقی عمل کردن : رهیافت عامل منطقی بدین معناست که با داشتن عقیده واحد به هدف واحدی برسیم. یک عامل، در اصل چیزی است که در ابتدا درک می‌کند و سپس عمل می‌کند (رهنمون و هماوندی ۱۳۸۱).

پیدایش هوش مصنوعی:

وارن مک کلود و والتر پیترز از سه منبع استفاده کردند: دانش فیزیولوژی پایه و عملکرد نرون در مغز، تحلیل رسمی منطق گزاره‌ها که برآیند آنها مدلی است از سلول‌های عصبی مصنوعی که هر سلول دارای دو ویژگی روشن یا خاموش بود با یک کلید که روشن بودن آن در پاسخ تحریک تعداد کافی نرون همسایه اتفاق می‌افتد. ساخت اولین رایانه شبکه عصبی در سال ۱۹۵۱ توسط ماروین مینسکی و دین ادموندز نیز از ساخته‌های ابتدایی هوش مصنوعی رایانه ای می‌باشد (رهنمون و هماوندی ۱۳۸۱، ص ۳۲).

سال‌های اولیه هوش مصنوعی سرشار از موفقیت‌هایی بود که در یک مسیر محدود قرار داشتند. با رایانه‌های اولیه و ابزارهای برنامه نویسی آن زمان و با توجه به این واقعیت که تنها چند سال قبل رایانه برای محاسبات و نه بیشتر از آن ساخته شده بود، همه متعجب شدند وقتی توانستند اعمال هوشمند را نیز انجام دهند (رهنمون و هماوندی ۱۳۸۱، ص ۳۳).

فنون هوش مصنوعی و ویژگی‌های آن:

فنون هوش مصنوعی عبارت است از روشی که علوم مختلف و دانش فراوان استفاده می‌برد و این دانش باید به گونه ای ارائه شود که:

- دربرگیرنده تعمیم باشد. یعنی لازم نیست که هر وضعیت مجرزا به گونه جداگانه ارائه شود.
 - توسط افرادی که باید آن را فراهم آورند فهمیده و درک شود.
 - بتوان آن را براحتی تغییر داد و خطای‌ها را اصلاح کرد و تغییرات در جهان خارج را منعکس ساخت.
 - بتوان از آن در موقع و مواضع بسیار استفاده کرد، حتی اگر کامل و دقیق نباشد.
 - از آن بتوان در بررسی خودش استفاده کرد و محدوده‌ی امکانات قابل بررسی را کوچک‌تر ساخت.
- موارد فوق از مسائلی است که در طراحی فنون هوش مصنوعی باید به آن توجه کرد (نقل درآزاد و دلیلی، ۱۳۸۳).

ارائه دانش در هوش مصنوعی:

پژوهش‌های هوش مصنوعی هرچندبا روان شناسی شناختی ارتباط دارد ، اما به طور مستقیم به نمونه‌های ذهن بشر توجه ندارد ، بلکه به طراحی نظام‌های رایانه‌ایی که رفتار " هوشمندانه " دارند توجه می‌کند . منابع اصلی ارائه دانش در هوش مصنوعی ، دانش را با دو رویکرد مورد بررسی قرار داده اند : دانش عام و فرادانش .

دانش عام : از تنوع بسیاری برخوردار بوده و ساختارهای گوناگونی دارد و در این نوع دانش ، چیزی که تاکنون مورد بررسی قرار گرفته از جمله طبقه‌بندی و ویژگی‌های اشیاء ؛ رخدادها و فعالیت‌ها ؛ عملکردها و فرآیندها می‌باشند .

فرادانش : دانشی است که درباره‌ی دامنه و ساختار دانش مورد استفاده در سیستم ارائه می‌شود .

در نظام هوش مصنوعی ، دانش ذخیره می‌شود تا به وسیله‌ی برنامه‌ای رایانه‌ای مورد استفاده قرار گیرد ؛ موارد عمدی استفاده عبارتند از :

- کسب دانش جدید (یادگیری)

- بازیابی دانش از حافظه

- استنتاج دانش‌هایی که از نظر منطقی قابل استنتاج است ، از دانش واقعی مضبوط (به کمک استدلال) به طور کلی ویژگی‌های اصلی که با آن می‌توان میزان ارائه دانش در هوش مصنوعی را سنجید عبارتنداز :

- **قابلیت بیانگری :** این روش می‌تواند انواع سطوح مختلف تفکیک پذیری را داشته باشد. در این صورت این روش قادر خواهد بود دانش پیچیده و ساختارهای معرفتی و روابط میان آنها را نمایش دهد.

- **مفید بودن :** برای اندازه‌گیری یک روش ، ارائه خوب و مفید آن است که ابزار لازم برای استنتاج دانش جدید از دانش موجود را دارا باشد ، و قابلیت محاسباتی داشته باشد تا بتوان ابزارهای کافی برای پشتیبانی سیستم تهیه کرد.

- **کارآیی :** روش ارائه دانش نه تنها باید استنتاج دانش جدید از دانش قبلی را ممکن سازد ، بلکه باید این کار را با بازدهی بالا انجام دهد و امکان جمع آوری و ارائه دانش را بصورت کارآ فراهم سازد.

- **صراحة :** یک روش خوب ارائه دانش باید بتواند برای استنتاج‌های خود دلایل کافی ارائه نماید و اجازه‌ی توجیه استدلال هایش را فراهم سازد. حلقه‌ی استدلال نیز باید صریح و واضح باشد(نقل درآزاد و دلیلی، ۱۳۸۳).

کمک به تجارت الکترونیکی و سازمان‌های هوشمند :

مدیریت دانش یک فرآیند هوشمند است که طی آن داده‌های اولیه جمع آوری شده و به عناصر اطلاعاتی تبدیل می‌شوند سپس این عناصر اطلاعاتی یکپارچه و سازمان دهی شده و به ساختارهایی با زمینه مرتبط (Context relevant structures) تبدیل می‌شوند که نشان دهنده دانش هستند. برای تمامی سازمان‌ها ذخیره اطلاعات کسب و کارشان در پایگاه داده‌ها ، فایل سرورها ، صفحات وب ، پست الکترونیک ، برنامه ریزی منابع سازمان (EPR) و مدیریت ارتباط با مشتری امری ضروری است که به این ترتیب توسط کاربران گوناگون قابل دسترسی می‌باشد . که این مخازن یکپارچه که نظری سیستم های مدیریت دانش عمل می‌کنند می‌توانند اتفاق وقت در جستجوی اطلاعات خاص را کاهش داده و همچنین امکان تصمیم گیری بهتر در حوزه کسب و کار را فراهم می‌کنند. دانش چنین سیستم‌های مدیریت دانشی می‌تواند شرکت را به یک سازمان هوشمند تبدیل کند(رجاء ، سیدحسین ، مدیریت دانش ، ۱۳۹۴ ، ص ۲۴۵).

علل علاقه مندی سازمانها به هوش مصنوعی :

هرچند که کاربردهای هوش مصنوعی بسیار محدودتر از هوش انسان است به دلایل زیر علاقه زیادی به آنها در کسب و کار وجود دارد:

● اطلاعات را به شکل فعال به عنوان حافظه سازمانی ذخیره می‌سازند و با ایجاد پایگاه دانش سازمانی موجب می‌شوند که بسیاری از کارکنان تجربه کسب کنند و بتوان خبرگی هایی را که با رفتن یک متخصص از سازمان ازبین می‌رود ذخیره نمود.

● در معرض عواطف و احساس انسانی نظیر خستگی و نگرانی قرار ندارند. این ویژگی هوش مصنوعی به ویژه برای مشاغلی اهمیت دارد که از نظر محیطی، فیزیکی یا ذهنی برای انسان خطرناک است. این سیستم‌ها همچنین می‌توانند مشاوران سودمندی برای زمان بحران باشند.

● کارهای تکراری و مشاغلی را که انسانها علاقه به انجام آنها ندارند بر عهده می‌گیرند.

● امکان دستیابی به پایگاه دانش سازمان را فراهم می‌آورند. پایگاه دانش سازمان می‌تواند برای مسائل خاصی که بیش از حد انباشته و پیچیده است و باید در مدت زمان کوتاه تحلیل شود راه حل ارائه دهد(رضائیان، ۱۳۹۱ به نقل درساعی و همکاران ۱۳۹۴).

هدف از هوش مصنوعی:

۱- بهبود درک فرآگرد شناختی انسان و ۲- بهبود توان بالقوه رایانه به عنوان ابزار حل مساله است. یک زمینه مهم پژوهشی برای هوش مصنوعی، چگونگی کسب و سازماندهی دانش تخصصی می‌باشد. برای این منظور باید توان شبیه سازی دانش تخصصی به کمک رایانه و استفاده از آن در حل مسئله کسب شود (رضائیان، ۱۳۹۱ به نقل از ساعی و همکاران ۱۳۹۴).

هدف اصلی آن‌ها، جایگزینی ویژگی‌های انسان خبره با نرم افزارهای هوشمند است، به طوری که بتوانند با طرح مسئله از سوی کاربر، آن را تحلیل و با استفاده از بخش دانش پایه خود، بهترین راه حل را انتخاب کنند(توربان، مک لین و ترب، ۱۳۸۶).

انتقال مهارت‌ها و دانش کارکنان زده و اندیشمندان به سیستم‌های خبره، شامل فعالیت‌ها و توانایی‌هایی است که مهندسی دانش نامیده شده و به دو بخش عمده تقسیم می‌شوند :

۱. شناخت و کسب دانش و مکانیسم استدلال از شخص خبره

۲. پیاده سازی و بیان این دانش و مکانیسم استنتاج در رایانه (یغمایی، ۱۳۶۸)

یکی دیگر از مولفه‌های سیستم‌های خبره، موتور استنتاج در حقیقت، نرم افزاری کامپیوتروی است که دانش جدید را از پایگاه دانش ایجاد می‌کند؛ به عبارت دیگر، یک سیستم خبره با استفاده از این نرم افزار می‌تواند از اطلاعات و دانش خود که از خبرگی و دانش افراد، در یک حیطه و دامنه مسئله محدود شکل گرفته، استفاده کند و راهکار جدید را ارائه دهد (Eccles,Belle, Van ۲۰۰۳ به نقل در دلفانی، ۱۳۹۵).

کاربردهای مختلف هوش مصنوعی در مدیریت :

الف - طراحی سیستم خبره در برنامه ریزی مالی : مدیریت و برنامه برای پول بهترین چیزی است که امروزه می‌توان انجام داد. در قرنی که ما زندگی می‌کنیم با بالا و پایین رفتن های غیر مترقبه دلار، بسیار مهم است که بدانیم چه مقدار پول در دسترس می‌باشد و بعلاوه هر کسی علاقه مند به درآوردن پول بیشتر است.

ممکن است فکر کنید که سیستم مالی موضوع بسیار وسیعی بوده و برای یک برنامه ساده رایانه ای بسیار پیچیده می‌باشد، ولی چنین نیست، بلکه براساس جمع آوری اطلاعات در رابطه با جزئیات موضوع موردنظر و طراحی و پایه ریزی برنامه میتوان داده‌هایی را به مرحله تصمیم گیری رسانید که بصورت اطلاعات جامعی به رایانه منتقل گردیده که در نهایت مدیر سازمان میتواند با فشردن چند دکمه رایانه از اطلاعات مالی و افراد آگاهی یابد. پول و دارایی سازمان مهمنترین نقش و ابزار های مدیریت هستند که مدیر براساس برنامه های رایانه ای میتواند سر بزنگاه با تصمیم گیری به موقع شرکت را از خطر انحطاط به سوی پیشرفت و سوددهی بقاء بکشاند(نقل در مشمول).

ب - سیستم خبره فروش و مشتری : موقعیت در هر تجارتی بستگی به کیفیت فروش محصولات به مشتریان دارد. فروشنده و خریدار هر دو از شخصیت های فروش هستند که ترکیب درست آنها اغلب باعث تحکیم فروش به مشتریانی که حتی نیاز به محصول نیز نداشتند می‌گردد(نقل در مشمول).

رایانه ها جز برای اکثر کارهای عینی در واقع باعث کمک در تجارت موثرتر و با بازدهی بیشتر می‌شوند. لازم به توضیح نیست که، تغییرپذیری شخصیت انسان آنقدر پیچیده است که نمی‌توان آن را بصورت یک موضوع راحت و ساده در حوزه یک خبره و هوش مصنوعی ارائه نمود اما این امکان وجود دارد که بتوان خصوصیات شخصیتی را که مربوط به این حوزه خاص از روابط داخلی انسان، برای ایجاد یک سیستم خبره ساده است بعنوان راهنمای خوبی برای فروشنده وارد نمود و از طریق آن روابط بین مشتری و فروشنده را براساس جواب مشتریان تجزیه و تحلیل کرده و از خواسته های آنان آگاهی پیدا کرد و از این طریق نیز مدیریت می‌تواند در اسرع وقت به اطلاعات بیشتری درباره هم فروشنده و هم مشتری پی ببرد و در برنامه ریزی های آتی سازمان از آنها استفاده نماید(نقل در مشمول).

کاربرد هوش مصنوعی در مدیریت دانش :

لیبوویتز و بکمن ۴ در سال ۱۹۹۰ فرآیند ۰ مرحله ای را برای مدیریت دانش ارائه نمودند که عبارتند از :

- ۱- شناسایی کردن (Identify) : کشف دانش های موجود، تعیین صلاحیت درونی، منبع استراتژی و قلمرو دانش.
- ۲- تسخیر کردن ، ساماندهی (Capture) : شکل دهنده مجدد به دانش موجود و رسمی کردن آن.
- ۳- انتخاب کردن (Select) : ارزیابی ارتباط، ارزش و دقت دانش و حذف کردن دانش متضاد و ناسازگار.
- ۴- ذخیره کردن (Store) : ضبط و ثبت دانش در حافظه ها جهت استفاده مجدد و بازیابی.
- ۵- پخش کردن/به اشتراک گذاشتن (Share) : توزیع خودکار دانش برای کاربران مختلف مبتنی بر علاقه و نیازهای کاری آنان و تشریک مساعی از طریق تیم های مجازی در میان گروه ها.

۶- بکارگیری (Apply) : بازیابی و استفاده از دانش در تصمیم گیری، حل مساله، آموزش و پشتیبانی کار.

۷- خلق/ایجاد کردن (Create) : کشف دانش جدید از طریق تحقیق، آزمایش و تفکر خلاقانه.

۸- فروش/تجارت کردن (Sell) : تولید و فروش محصولات و خدمات مبتنی بر دانش جدید.

همانطور که ملاحظه می‌گردد در این چارچوب نظام‌های خبره را می‌توان در مراحل ذخیره سازی، بکارگیری و فروش مورد استفاده قرار داد(ملکیان، ۱۳۸۶، نقل در ساعی و همکاران، ۱۳۹۴).

به اعتقاد آنها ریشه بسیاری از مراحل مربوط به مدیریت دانش را می‌توان در رشته‌های هوش مصنوعی و نظام‌های خبره یافت و جهت پیشبرد اهداف مدیریت دانش از آنها استفاده نمود. همچنین هوش مصنوعی در مسائلی مثل پخش دانش، تبدیل دانش فردی به دانش جمعی و سازمانی و تشکیل سازمان‌های دانش محور قابل استفاده می‌باشد(ملکیان، ۱۳۸۶، نقل در ساعی و همکاران، ۱۳۹۴).

سیستم‌های خبره حمایت از تصمیمات استراتژیک :

گراند و گنی دالی در سال ۱۹۹۶ و راس در همان سال معتقد بودند که اگر یک سازمان مصمم است که نسبت به رقبای خود موقعیت استراتژیک داشته باشد، باید توان آن را داشته باشد که از دانش بهره‌برداری نماید و از امکانات، بهتر از رقبای خود سود جوید. این توان به عوامل هوشمند آن سازمان بستگی دارد و در حقیقت باید معتقد بود که به وضوح ممکن است بتوان استراتژی دانش و عملکرد را به گونه‌ای به هم مرتبط کرد که احتمال ایجاد ارزش افزوده وجود داشته باشد. بعضی از شرکتها قادرند که ارتباطات مورد نیاز را بین استراتژی و آنچه که عوامل هوشمند آنها نیاز دارند بدانند، به اشتراک بگذارند و همچنین یاد بگیرند که آنها را در خلال اجرای استراتژی به کار ببرند. دانش می‌تواند انواع مختلفی داشته باشد که هر یک می‌تواند بروز نماید. هنگامی که دانش اتفاقی و روشی به اشتراک گذاشته می‌شود (غالباً به شکل محیط، رقبا، و تجزیه و تحلیل موقعیت)، این امر مدیران را قادر می‌سازد که فرموله کردن استراتژی‌ها و تاکتیک‌های نیل به اهداف را هماهنگ سازند ، به علاوه مدیران مجبورند که تصمیمات خود را در محیط‌های پیچیده اتخاذ نمایند و جایگزینهای استراتژیک پیچیده را در نظر داشته باشند. این بدین معناست که فعالیتهای مدیریتی نیازمند یاری سیستم حمایت از تصمیمات استراتژیک می‌باشند، یعنی مجموعه‌ای از ترکیب کافی از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای تخصصی(منزروگومس، ۱۹۹۱؛ مرتن، ۱۹۹۱ نقل از مجله الکترونیکی دانشنامه رشد).

افق‌های هوش مصنوعی و زمینه‌های کاربرد نوین :

در سال ۱۹۴۳ ، مک کلود ، و پیترز طی مقاله ایی ، اندیشه‌های محاسباتی ، منطق و روان‌شناسی عصبی را ترکیب کردند . اجزای بسیار ساده‌ی (نرون‌ها) این شبکه‌ها فقط از طریق نشانه‌ها (سینکنال‌های) تحریک توقیف با هم در تماس بود . این همان چیزی بود که بعدها دانشمندان رایانه آن را مدارهای عملگرهای And و OR نامیدند.

شبکه‌های عصبی از مدل شبکه‌ی عصبی ذهن انسان الهام گرفته و تا حدودی مانند مغز عمل می‌کند ، به همین سبب امروزه کاربردهای کاملاً علمی و گسترده فن آورانه یافته و کاربرد آن در زمینه‌های متنوع دانش مانند نظام‌های کنترلی ،

روباتیک شناسی، تشخیص متون . بازیابی اطلاعات، تشخیص پزشکی، پردازش تصویر، فضانوری، مهندسی هسته ایی و مانند آن مورد بررسی قرار گرفته اند که مختصر به شرح آنها می‌پردازیم :

الف . نشر دانش : نشر و گسترش دانش یکی از کاربردهای نظام هوش مصنوعی است . اندیشه نشر دانش، به لحاظ مفهومی، همانند یک کتاب بسته بندی شده است که چگونگی استفاده و سود بردن از آن برعهده خواننده آن است.

ب . واسطه‌های هوشمند : واسطه‌های هوشمند به صورت خودکار کارهای مهمی را انجام می‌دهند که فقط توسط انسان قابل انجام است . نظام‌هایی که اطلاعات را پالایش می‌کنند یا اطلاعات را کشف و شرح می‌دهند ، به طور خودکار وظایف بیشتری را بر عهده رایانه قرار داده و کار کاربر را کمتر می‌کنند . برای حصول موفقیت ، این واسطه‌ها باید بیشترین کارایی و کمترین خطای را داشته باشند .

ج . هوش مصنوعی ، نظام‌های خبره و شبکه جهان گستر : هدف اصلی واسطه‌های هوشمند ارائه و تولید نظام‌هایی است که بتواند با زبان طبیعی بحث و گفتگو کند ، ببیند ، بشنود و بطور خودکار استدلال نماید . نظام‌های خبره که زیر مجموعه‌ی هوش مصنوعی هستند ، برای کمک به کاربران و برای دسترسی سریع به بانک‌های اطلاعاتی خاص در وب توسعه یافته اند (دارلیگتون، ۱۳۸۱، نقل در آزاد و دلیلی ۱۳۸۵).

بنابراین ، به طور کلی حوزه‌های عمدۀ کاربردی هوش مصنوعی را می‌توان بصورت زیر و در قالب چهار حوزه‌ی زبان طبیعی ، روبات‌شناسی ، علوم رایانه و علوم شناخت گروه بندی کرد (دارلیگتون، ۱۳۸۱، برگرفته از مقاله آزاد و دلیلی ۱۳۸۵).

أنواع روشهای برپایی سیستم‌های خبره در سازمان:

در اینجا به بررسی انواع روشهای برپایی سیستم‌های خبره در سازمان می‌پردازیم :

- خریداری سیستم خبره آماده : یکی از مشهورترین سیستم‌های آماده ، "مشاور مالی" است که توسط شرکت پالادین سافت‌ور به بازار عرضه شده است . این نرم افزار به مدیران در زمینه تجزیه و تحلیل سرمایه‌گذاری در یک واحد صنعتی تازه ، انبار ، فرآورده و یا خرید و تصاحب شرکتی دیگر ، یاری می‌رساند . در این سیستم ، دانش و تجربه‌های تخصصی فراوانی از شرکت‌های گوناگون ذخیره شده و پایگاه دانش آن را تشکیل داده است .

- صدف هوش مصنوعی : رویکرد دیگری که در ایجاد سیستم‌های خبره به کار گرفته می‌شود، ساخت آن به کمک یک صدف هوش مصنوعی است . این صدف ، نرم افزاری است که از راهبردی از پیش تعیین شده پیروی نموده و زبانی نسبتاً ساده و محدود دارد . در این روش ، باید اطلاعات مورد نیاز را به صدف هوش مصنوعی وارد نمود، و این با خرید یک بسته نرم افزاری خبره ، بسیار متفاوت است . از نمونه‌های خوب صدف هوش مصنوعی، M1 محصول شرکت تکنالج است که در میکرو کامپیوترها استفاده می‌شود و نوع بسیار گسترده آن را نیز می‌توان در کامپیوترهای بزرگ (مین فریم‌ها) به کار برد .

- سیستم‌های سفارشی : در این روش ، مهندس ماهری با فرد یا افراد خبره پایه دانشی سیستم مصاحبه نموده و بنا به نیازهای آن‌ها ، قاعده‌ها و چهار چوب‌های تصمیم‌گیری را تنظیم می‌کند . این مهندسان آگاه که در امر بیرون کشیدن اطلاعات و شناخت نیازهای خبرگان و کارکنان ماهر سازمان، ورزیده اند ، ابتدا نمونه و پیش‌الگوی سیستم را می‌سازند، سپس با تبادل نظر، و کار با افراد خبره ، کاستی‌های آن را یکی بر طرف می‌کنند تا سیستمی دلخواه به وجود

آید. این روش پژوهی‌نامه است و تنها شرکت‌های بسیار بزرگ دست به برپایی چنین سیستم‌هایی می‌زنند، GH,NK (۱۳۸۷) نقل در دلفی (۱۳۹۵).

کاربرد هوش مصنوعی و نظام‌های خبره در اطلاع‌رسانی:

فرآیند اطلاع‌رسانی را نیز می‌توان توسط یک نظام خبره شبیه سازی کرد. گرایش کنونی در جامعه‌ی متخصصان بازیابی اطلاعات آن است که نظام‌های خبره‌ای طراحی کنند که قادر باشد برخی جنبه‌های اطلاع‌رسانی را شبیه سازی کند. ایجاد نظام‌های مبتنی بر دانش از مدت‌ها پیش هدف محققان هوش مصنوعی بوده است. کار نظام هوشمند، ایجاد روزآمدسازی و اصلاح سیستم کنترل است. از آنجا که پژوهشگران هوش مصنوعی نتایج امیدوار کننده‌ای در بسیاری از زمینه‌های کاربردی بدست آورده‌اند، خوشنیبیتی بسیار زیادی در استفاده از همان فنون در بازیابی اطلاعات وجود دارد. دامنه‌ی موضوعی و کارکرد این نظام‌ها بسیار متفاوت است.

از موضوعات دیگری که در زمینه‌ی بازیابی مورد توجه است ترکیب اطلاعات سنسوری به عنوان نظریه و رویکردی نوین در فن آوری و بازیابی اطلاعات است. هدف این نظام ترکیب توأم‌ان اطلاعات از منابع متعدد برای بهینه کردن عملیات پردازش اطلاعات است (نقل در آزاد و دلیلی، ۱۳۸۳).

نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات:

در تحلیلی که درمورد چگونگی توانبخشی مدیریت دانش از طریق هوش مصنوعی صورت گرفته است، نکاتی در مورد نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای هوش مصنوعی در زمینه مدیریت دانش ارائه گردیده است که عبارتند از:

- نقاط قوت:

- از طریق فنون گردآوری دانش و فنون یادگیری ماشینی، شناسایی دانش را تسهیل می‌نماید.
- قابلیت شناخت بهتر دانش از طریق فنون مدل سازی را فراهم می‌سازد.
- به درک روش‌های حل مساله کمک می‌نماید.
- به اشتراک گذاری و بازیابی دانش را تسهیل می‌نماید.

- نقاط ضعف:

- مسائل فرهنگی و سازمانی را از نظر دور می‌دارد.
- از ارزش گذاری به دارایی‌های سازمان پشتیبانی نمی‌کند.
- امکان ارزیان رفتن دید کلی نگر نسبت به دانش وجود دارد.
- پیچیدگی و تخصصی بودن

- فرصت‌ها:

- هوش مصنوعی دارای تجربیات و فنون عملی فراوانی برای کمک به مدیریت دانش است.
- هوش مصنوعی می‌تواند با اسقبال زیادی روبرو شود.
- مدیریت دانش می‌تواند عاملی جهت تامین منابع مالی مورد نظر باشد.

- تهدیدات :

- مدیریت دانش هنوز به صورت کاربردی و عملی استفاده نمی‌گردد و یک واژه کلیشه‌ای در مدیریت است.
- برنامه‌های کاربردی نظام‌های دانش، پایه مدیریت دانش محسوب نمی‌گردد.

همانطور که ملاحظه می‌گردد نظام‌های خبره نقش قابل ملاحظه‌ای در ارتقای نظام‌های مدیریت دانش دارند، پس چه چیزی مانع استفاده از آنهاست؟ نکته اساسی این است که نظام‌های خبره و مبتنی بر دانش و مهندسی دانش باید به وسیله مدیران و متصدیان امور دانش در سازمان‌ها به عنوان ایفاگر یک نقش اساسی در تشکیل سیستم مدیریت دانش سازمان موردن توجه قرار گیرد. کاری که باید صورت گیرد این است که لایه‌های بیرونی مدیریت دانش در سازمان‌ها به سرعت برداشته گردند و دریابند که بسیاری از روش‌ها، تکنیک‌ها، مفاهیم و بازارهای رشته‌های نظام‌های خبره و هوش مصنوعی می‌تواند به صورت مناسب به امر مدیریت دانش کمک نماید (ملکیان، ۱۳۸۶، نقل از ساعی و همکاران ۱۳۹۴).

نتیجه گیری :

در دنیای رقابتی نگهدارد. لذا بیش از هر چیز کارکنان سازمان به عنوان صاحبان دانش و مهمترین سرمایه سازمان موردن توجه قرار گرفته‌اند، مدیریت دانش به عنوان ابزاری که می‌تواند دانش موجود را گردآوری کرده و نظم و پویایی بخشیده و در کل سازمان اشاعه دهد اهمیت یافته است. از آنجایی که فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان توانمندساز در روش‌های مدیریت ظاهر می‌شود مدیریت دانش نیز از بستر فن اوری اطلاعات و ارتباطات جهت توسعه استفاده می‌کند (باقری، ۱۳۹۰ نقل در ساعی و همکاران ۱۳۹۴).

در این بستر، تکنیک‌های مختلف هوش مصنوعی جهت کدگذاری دانش در نظام‌های مدیریت دانش قابل استفاده هستند. در نتیجه با استفاده از این نظام‌ها در موقعیت‌های مرتبط با دانش و حل مساله، می‌توان به ارزش افروده تجاری رسید. به این ترتیب که مهندسان دانش، دانش‌ضمنی یا تخصصی را از طریق تکنیک‌های کسب دانش مثل مصاحبه، شبیه‌سازی و غیره از کارشناسان زبده بیرون می‌کشند، و آن را به صورتی، قابل بازیابی، ذخیره سازی می‌نمایند و به شکل‌های مورد نیاز ساختار سازمانی، حل مساله، تصمیم‌گیری و ... ساختاردهی و طبقه‌بندی می‌کنند (ملکیان، ۱۳۸۶، نقل در ساعی و همکاران ۱۳۹۴).

منابع و مأخذ :

- نقش منابع هوشمند در مدیریت دانش، مجله الکترونیکی دانشنامه رشد، شبکه ملی مدارس ،
<http://daneshnameh.roshd.ir>

- استوارت فرگوسن، سیستمهای مدیریت دانش و جستجو برای تمامیت، مترجم افسانه حاضری و مریم صراف زاده، مجله الکترونیکی، شماره ۶، دوره ۳، ۱۳۸۵

- رجاء ، سیدحسین ، مدیریت دانش ، ۱۳۹۴ ، کانون نشر علوم

- مشمول ، داود ، هوش مصنوعی و کاربرد آن در مدیریت ، مجله فروغ و تدبیر ، سال ششم ، شماره ۱۵ ، ص ۴۴

- طاهریان حمید و خلیلی مهدی ، بررسی کاربردهای هوش مصنوعی در مدیریت دانش، « علوم کامپیوتر و فناوری اطلاعات » دومین همایش ملی پژوهش های کاربردی

- احمدی ، سید علی اکبر و صالحی ، علی ، کتاب الکترونیکی مدیریت دانش برگرفته از سایت <https://km.aepdc.ir>

- صابر قربانی، مدیریت دانش چیست ، مجله کار و جامعه، ۱۳۸۸،

- ساعی، سینا و براهمی، سید عباس ورفعی فاطمه ، کاربرد و نقش عامل های هوشمند مبتنی بر هوش مصنوعی در ارتقاء مدیریت دانش سازمانی، هفتمین کنفرانس بین المللی فناوری اطلاعات و دانش، دانشگاه ارومیه، خداداد ۱۳۹۴

- رهنمون ، رامین و هماوندی آناهیتا (۱۳۸۱). هوش مصنوعی: رهیافتی نوین . تهران : انتشارات میرزایی انتشارات ناقوس

- آزاد ، اسدالله و دلیلی حمید ، هوش مصنوعی و کاربرد آن در اطلاع رسانی و ارائه دانش ، اطلاع شناسی ، تابستان ۱۳۸۳

- توربان، افرايم، دورونی لیدن، افرايم مک لین و جیمز ورب ۱۳۳۱ فن آوري اطلاعات در مدیریت؛ دگرگونی سازمان ها در اقتصاد دیجیتالی، مترجمان : حمید رضا ریاحی، پوریا قطره نبی، مهدیه توفیقی و حسین صامعی، تهران : انتشارات دانشگاه پیام نور.

- یغمایی، فرزین ۱۳۶۸، مبانی هوش مصنوعی، تهران : انتشارات دانشگاه جامع علمی کاربردی

- دلفانی ، محمد ، کاربرد هوش مصنوعی در مدیریت دانش ۱۳۹۵